

**ГЕОРГИ ПЕТРОВ И ТЕОРЕТИЧНИТЕ ОСНОВИ НА ПАЗАРНОТО
СОЦИАЛИСТИЧЕСКО СТОПАНСТВО В БЪЛГАРИЯ**
Част втора: Икономически лостове и собственост

Николай Неновски

Университет „Жул Верн“

ORCID 0000-0002-9544-9024

Цветелина Маринова

Нов български университет

ORCID 0000-0002-2455-1515

Как да се цитира тази статия / How to cite this article:

Nenovsky, N., Marinova, Tsv. (2026). Georgi Petrov i teoretichnite osnovi na pazarnoto sotsialisticheskoto stopanstvo v Bulgariya. Chast vtora: Ikonomicheski lostove i sobstvenost (Georgi Petrov and the Theoretical Foundations of the Market Socialist Economy in Bulgaria. Part Two: Economic Levers and Ownership). *Economic Thought Journal*, 71 (2), 189–217 (in Bulgarian). <https://doi.org/10.56497/etj2671201>

To link to this article / Връзка към статията:

<https://etj.iki.bas.bg/general-economics-and-teaching/2026/06/08/georgi-petrov-and-the-theoretical-foundations-of-the-market-socialist-economy-in-bulgaria>

Published online / Публикувана онлайн: 8 June 2026

Submit your article to this journal / Изпратете статия за публикуване

<https://etj.iki.bas.bg>

Article views / Статията е видяна:

View related articles / Други подобни статии:

View Crossmark data / Вж. информация от Crossmark:

Citing articles / Цитиращи статии:

View citing articles / Вж. цитиращи статии:

ГЕОРГИ ПЕТРОВ И ТЕОРЕТИЧНИТЕ ОСНОВИ
НА ПАЗАРНОТО СОЦИАЛИСТИЧЕСКО СТОПАНСТВО
В БЪЛГАРИЯ

(Част втора: Икономически лостове и собственост¹)

Николай Неновски

Университет „Жул Верн“

ORCID 0000-0002-9544-9024

Цветелина Маринова

Нов български университет

ORCID 0000-0002-2455-1515

Резюме: Разгледани са основните теми и идеи в творческия проект на Георги Петров, който представлява последователно и аргументирано обосноваване на необходимостта от децентрализация на стопанството. Авторът защитава прехода от директивно планиране към използване на икономически лостове, предоставянето на пълна самостоятелност на предприятията и включването им в пазарни механизми, основани на конкуренцията и стимула на печалбата. Представени са също възгледите на Георги Петров относно формите на собственост и цялостния модел на демократичен социализъм. Книгата му от 1969 г. „Стокови отношения и ценообразуване при социализма“ се откроява като една от най-съществените марксистки теоретични аргументации в подкрепа на модела на пазарно стопанство в Източна Европа през този период.

Ключови думи: пазарен социализъм; икономически реформи при социализма; България; политическа икономия на социализма; Георги Петров

JEL codes: B3; C60; P20; P30; P51

DOI: <https://doi.org/10.56497/etj2671201>

Received: 20 December 2025

Revised: 15 January 2026

Accepted: 18 February 2026

¹ Първата част на изследването „Пазар, печалба и ценообразуване“ е публикувана в бр. 1/2026 на сп. „Икономическа мисъл“.

Планиране, икономически лостове и икономически растеж

Изложеното в първата част на изследването ни (вж. Неновски, Маринова, 2026b) изисква преформулиране на функциите и на инструментите на централните стопански органи. Началото на решението на тази задача е поставено в книгата на Петров от 1969 г., както и по-рано в статията му „Пазарни отношения при социализма“ (Петров, 1966). Основният извод е, че е необходимо планирането да се съчетае с икономическите лостове на влияние.

Първо, за планирането. То приема нови форми, като се свежда до определяне на основните пропорции и до задаване на ограничения за базовите и за стратегическите ресурси. Държавата и бюджетът финансират единствено стратегически инвестиционни проекти. Крайното формулиране на плана, както и определянето на пропорциите се осъществява с помощта на контролни, ориентировъчни и незадължителни цифри (т.нар. разчетни показатели). Това се извършва на базата на плановете на предприятията, съставени на децентрализирана и пазарна основа чрез преки преговори и договори между предприятията. По-голямата част от цените са договорни и именно те служат за определяне на крайните, пазарните цени. Принципите на плановостта се преплитат и взаимодействат с пазарните механизми и със закона за стойността (Петров, 1966). Като цяло информацията се генерира децентрализирано, но се предполага и централизиран, йерархичен момент.

„Дотогава, докато съществува стоковото производство, законът за планомерното развитие действа при разкриване и осъществяване на обективно необходимите пропорции в единство и взаимна обусловеност със закона за стойността. Това, както беше отбелязано, означава, че предварително разкритите в държавния план пропорции се проверяват, уточняват и реализират с тези икономически интереси на стокопроизводителите, управлявани непосредствено от закона за стойността. [...] Плановете на предприятията се използват за предварително проверяване и уточняване на държавния план. [...] Следователно в условията на социализма законът за стойността се поставя в определена зависимост от закона за планомерното развитие, той действително се използва съзнателно от обществото, без да се игнорира и без да се прави невъзможно неговото обективно проявление. Планомерността все повече се превръща във форма на действие на закона за стойността, а елементите на стихийност все повече се ограничават и изчезват“ (Петров, 1969, с. 309, 311, 332).

На второ място, идват механизмите и инструментите на дискреционното, но непряко регулиране, или както тогава се наричат – „икономическите лостове“ (Бонев, 1968). Те се наричат икономически, защото се предполага да са антитеза на административните и на директивните лостове и принуди. Тяхната цел е да

насочват потоците на ресурси, доходи и инвестиции при големи отклонения от стратегическите пропорции, както и да помагат за преливане на ресурси между сектори и цели.

Пример за икономически лост са *данъците*. Конкретно, Г. Петров отхвърля „данък оборот“ и предлага като основен „данък върху инвестиционните фондове“ (сходен на облагането на поземлената рента), който според него нивелира в някаква степен различията във фондоемкостта на предприятията (фондоемкостта води до различна норма на печалбата). Както споменахме, Петров не се отклонява от принципа, че печалбата при социализма е плод единствено на живия труд (т.е. трябва да се „очисти“ влиянието на другите фактори, в случая на производствените фондове). Данъците трябва да са дефинирани като общи, опростени и стабилни във времето.

Към икономическите лостове се отнасят също митата, експортните премии и *валутният курс*. В две поредни статии, посветени на финансите на външната търговия (вж. Петров, 1965; 1965а), авторът пледира за формиране на реалистичен валутен курс на база покупателна способност (която да определи златното съдържание) и за премахване на неговите фискални задачи, като това да стане чрез отделянето му като инструмент от политиката на мита и на експортни премии. Той смята, че по такъв начин предприятията ще бъдат поставени под конкурентен натиск като самостоятелни производители, които при старата система са изолирани от външния пазар (Петров, 1965, с. 26).

Валутният курс трябва да се доближава до единни цени за всички търговски и нетърговски потоци, което да избегне двете нива на цените – на основните фондове и на дребно. Митата и експортните премии също трябва да са агрегирани по отрасли и подотрасли (не по стокови позиции и предприятия) и да са относително устойчиви във времето и предсказуеми. Това ще ни доближи до еквивалентен обмен, основен принцип на закона за стойността и във външната търговия.

„Валутният курс трябва да бъде един и същ за всички стокови и нестокови взаимоотношения с другите страни. Това е напълно естествено, защото и при стоковите, и при нестоковите плащания в чужбина действат едни и същи закономерности. При съществуването на две равнища на цените за предмети за потребление и за средства за производство беше възможно и необходимо да се установят два различни курса на валутата – един за стоковите и друг за нестоковите плащания. Валутният курс трябва да бъде един и същ при всички външнотърговски отношения, независимо дали те са свързани с вноса или износа. Нарушаването на това изискване е равносилно на установяване на различни цени за купувача и продавача на една и съща стока“ (Петров, 1965, с. 29).

Валутният курс трябва първоначално да е фиксиран на реалистично равнище, левът трябва да е конвертируем:

„Реално определеният мащаб на цените е предпоставка за установяване на реален обоснован валутен курс. [...] При съществуването на необоснован мащаб на цените и установеният на негова основа реален валутен курс възникват сериозни затруднения в областта на външнотърговската дейност и стоковите операции. Става наложително въвеждането на отделен курс за стоковите плащания в чужбина, който по-точно да отразява действителната покупателна сила на националната парична единица. Нереалният валутен курс при стоковите плащания налага да се използва сложна система на ценови разлики при вноса и субсидии при износа, които в действителност изпълняват не толкова своите собствени функции, колкото функциите на валутния курс. Затруднява се определянето на действителната ефективност на вносно-износните операции. Усложняват се финансовите взаимоотношения между предприятията и държавата и се създава известна опасност за стабилността на държавния бюджет“ (Петров, 1969, с. 230–231).

Важен инструмент, част от съживяването на ролята на стоково-паричните отношения при социализма, стават *лихвеният процент и банковият кредит*, които заемат централно място при финансиране на предприятията и най-вече на техните дългосрочни инвестиции (капитални вложения). Следва усилване на ролята на централната банка, както и на новите специализирани банки, каквато е например Инвестиционната банка.

Банковият кредит ни отвежда към следващата изследователска тема – за финансирането на растежа, на *разширеното възпроизводство* (както е прието да се говори в онези години). Това трябва да става за сметка на собствени средства (печалбата и вътрешни резерви) и чрез банково кредитиране. Финансирането от бюджета трябва да се сведе до минимум, само до някои основни стратегически проекти. Георги Петров е критичен към предложенията за селекция на инвестиционни проекти чрез конкурси, сравняващи тяхната ефективност (централна тема в трудовете на Е. Матеев). Според Петров моделите на конкурси за проекти са не само нереалистични, те са и вредни, защото премахват пазарните стимули². Конкурсните механизми са слаба алтернатива на пазара и по същество неясна имитация на пазарните процеси (вж. Неновски, Маринова, 2026b).

Впоследствие механизмите на финансиране на растежа и на разширеното възпроизводство са изследвани в книгата „Финансиране на разширеното възпроиз-

² Вж. сходните аргументации в Lavoie, (2015 [1985])

водство и на техническия прогрес“ (Петров, 1978). В нея се предлага децентрализиран модел на растеж и формиране на основните пропорции в социалистическото стопанство (между I и II подразделения, между секторите А и Б в първо подразделение, между натрупване и потребление, между отделните отрасли и т.н.). Авторът отрича прякото планово и бюджетно определяне и финансиране на инвестициите, което води до тяхното ненужно разрастване и неефективност (Петров, 1978, с. 17). Той отбелязва същите явления, дефинирани от Я. Корнай като „инвестиционен глад“.

За да се нивелира частично различната фондоемкост в отделните предприятия (различен органически състав на капитала по Маркс) и да се парират, отново частично, „външните фактори“, които влияят върху печалбата (за което претендират противниците на реформата), Петров предлага да се въведе *данък върху производствените фондове*. Той е специфичен икономически лост и наподобява идеята на В. Новожилов за „рента върху средствата на производство“. Но данъкът е само палиатив:

„Диференцираният доход на предприятията с различно техническо равнище на производството е главният стимул и неотменима икономическа принуда за оптимизиране на плановите пропорции за най-бързо внедряване на постиженията на научно-техническия прогрес в производството. Освобождаване на предприятията от влиянието на този „външен“ фактор фактически означава премахване на връзката между оценката и заплащането на труда и степента на съобразяване с обективните изисквания на закона за икономия на време, на закона за нарастване на обществената производителност на труда и на закона за стойността“ (Петров, 1978, с. 39–40).

Петров предлага и пропорционален данък върху общата печалба с цел съхраняване на приходите в бюджета. Оптималната структура на финансиране на предприятията е дефинирана по следния начин:

„За оптимална може да се приеме тази структура на източниците за натрупване, при която се максимизират темповете на нашето разширено възпроизводство и техническият прогрес и се проявяват най-пълно стимулите и отговорността на социалистическите предприятия в използване на всички възможности за повишаване на ефективността и за рационално разпределение на доходите. По-точно оптимална е тази структура, при която нормално работещите предприятия са ангажирали всичките си собствени източници /амортизационни отчисления и печалба, останала след плащане на задълженията към бюджета, както и след образуване на фондовете с нея с инвестиционно предназначение/ и ползват банков кредит, погасяван заедно с лихвите в определените срокове. Държавата регулира обема и структурата на инвестиционните

ресурси чрез своята ценова, данъчна и кредитна политика, общо за страната и за намиращите се в средни условия предприятия“ (Петров, 1978, с. 84).

В емпиричен план Петров изчислява оптималната структура в онези години като (1) собствени средства (40-60%), в т.ч. амортизационни отчисления (20-40%), (2) банков кредит (30-50%), (3) бюджетни средства (5-15%) (Петров, 1978, с. 85). Сходни са и фактическите числа от онова време, например в табл. 1, предложена от Жан Маршевски.

Таблица 1. Източници на финансиране на инвестиции, в %

	Бюджетно финансиране		Собствени средства		Банково кредитиране	
	1965 г.	1969 г.	1965 г.	1969 г.	1965 г.	1969 г.
България	70	32	24	38	6	30
Чехословакия	69	...	23	...	8	...
ГДР	11	16	64	61	25	23
Полша	46	28	45	36	9	36
Румъния	61	44	37	41	2	15
Унгария	76	51	23	37	1	12
СССР	61	50	39	49,5	0	0,5
Югославия	8	18	40	32	52	50

Източник: Marczewski, 1983, p. 88. Таблицата е компилирана от официални източници и консултации на автора с представители на официалните социалистически инстанции. Вж. също Chavance, 2000, p. 82.

Все по-водещи стават нарастването на банковия кредит и активната политика на лихвен процент (а не количествени лимити). *Лихвеният процент* не бива да е нисък:

„При необосновано нисък лихвен процент предприятията оказват силен натиск за включване в плана на по-големи капитални вложения, отколкото са възможностите на страната. Предприятията имат възможност да реализират в някаква степен своя интерес в планиране на по-големи капитални вложения, като дават неточна изходна информация. [...] Ако лихвеният процент се установи на достатъчно високо равнище, самоиздържащите се предприятия ще бъдат по икономически път принудени да се откажат от проектите за

капитални вложения с по-ниска ефективност /норма на печалба/, защото реализирането на такива проекти ще доведе до намаляване на техните доходи и на заплащането на труд. Те ще предлагат за включване в плана само на такива проекти за разширение, реконструкция и модернизация на производството, които ще им позволят след плащане на високия лихвен процент и на данъците в бюджета да запазят и даже да увеличат равнището на оставащия от тях доход и заплащане на труда. Вярната изходна информация ще послужи като основа за създаване на такъв вариант на плана, който е по-обоснован и по-близък до оптималния план“ (Петров, 1978, с. 140).

Като цяло според автора опитът от двете години реформа (1964–1966) потвърждава, че модернизацията и техническият прогрес могат да се развиват децентрализирано, в рамките на пълната стопанска сметка и на истинската самоиздръжка (Петров, 1978, с. 19).

Изложеното дотук показва, че моделът на Георги Петров е систематично изграден и обмислен не само в практически, но и в теоретичен план. Разбира се, теоретичните рамки на идеите му не излизат извън границите на основните постулати на марксистката трудова теория за ценността и не поставят под съмнение отричането на частната собственост. Въпреки посочените ограничения много от постановките на Петров – неговото разбиране за недостатъците на плановото социалистическо стопанство и защитата на пазарната икономика, напомнят формулировките на австрийската школа и тези на Янош Корнай (в случая на неокласическата школа и школата на неравновесието).

Теоретични проблеми на плановата икономика и собствеността

Марксистките граници на модела на Георги Петров – на пазарен и децентрализиран социализъм, са ясно очертани. В него трудовата теория на Маркс, макар и в „разменния“ ѝ вариант, е непокътната – авторът му я отстоява с изключително усърдие, като демонстрира отлично познаване на всички нейни тънкости (по наши наблюдения една от най-систематичните и категорични обосновки на „разменната версия“ в Източна Европа и в СССР³). Петров защитава модела, намирайки своята аргументация в концепцията на Маркс, развита в първия том на „Капиталът“ (закона за стойността и цените) и модифицирана в третия том (закона за средната норма на печалба и за производствената цена).

Принципът на еквивалентността в размяната (еквивалентност на трудови разходи) е разглеждан от него като *непоклатим* (както е известно, претенциите за еквивалентност са критикувани от неокласическата маржинална теория). На

³ Разбира се, без да отчитаме югославските марксисти.

практика до последните си книги, до смяната на системата в началото на 90-те години на миналия век, Г. Петров смята този принцип за централен⁴.

„Действително отделните предприятия нямат такъв широк поглед върху икономическите процеси, те не могат да отразяват взаимните влияния от изменението на цените. Те обаче притежават едно предимство, което само по себе си е вече достатъчно условие за възникване на обосновани пазарни цени. Това е икономическият интерес на производствените колективи в осъществяване на *еквивалентна размяна*, а също така възможността в процеса на равноправните производствени връзки да се защити и реализира този интерес. Предприятията не ще приемат като основа за извършване на размяната цени, които накарняват по същество техните интереси, намаляват доходите им. Те ще ограничават или прекратяват производството на стоки, пазарните цени на които в течение на по-дълъг период са под стойността“ (Петров, 1969, с. 286).

В книгата си „*Човешката природа и обществото*“ Г. Петров излага отново своето виждане за пазарно стопанство, базирано на принципите на теорията на стойността на Маркс. В главата „*Еквивалентната размяна – условие за оцеляване*“ той пише:

„Доколкото всеки стокотвладеец е икономически обособен и се издържа и възпроизвежда от продуктите на своя труд, той се съгласява да ги разменя срещу чужди продукти само на еквивалентни начала. [...] Анализът на стойността и развитието на нейните форми, направен от Маркс (като продължение на изследванията на Смит и Рикардо), се игнорира от съвременната икономическа наука. Той не беше разбран и от икономистите в бившите „социалистически“ държави, обявили се за единствени автентични последователи и тълкуватели на Марксовата икономическа теория. До рухването на тъй наречената социалистическа система те поддържаха догмата, че при социализма съществува стоково производство, но цените като паричен израз на стойността, а също количеството и качеството на произведените стоки и направлението на реализацията им се определят планомерно от държавата, а не от пазара и конкуренцията. За база на цените те приемаха стойността, изчислена чрез редуциране на сложния конкретен труд към еднакъв прост, средно обществено необходим труд. Абсурдността на тези разбирания и практики се опитах да изложа в книгата „*Стокови отношения и ценообразуване при социализма*“, написана през 1963–1966 година и излязла от печат след тежки про-

⁴ Въпреки дългогодишните му занимания и факта, че преподава корпоративни финанси, след краха на социализма Петров продължава да използва термина „стойност“, а не „ценност“ като български превод за „value“.

цедури в края на 1969 г. [...] Стоково-еквивалентните отношения съответстват на инстинкта за самосъхранение, на интересите на хората при неотстраняемите различия между тях и при стохастичността на техните действия и решения. Чрез тях се съхранява и възпроизвежда частната собственост и нейните субекти – хората“ (Петров, 2012, с. 135, 137–138, 143).⁵

Петров не приема теорията на пределната полезност при различните пазарни форми – свободна конкуренция, монополистическа структура и др.

„Авторите, които излагат теорията за пределната полезност в условията на съвършена конкуренция, обикновено отбелязват, че допусканията и предпоставките, върху които тя е построена, не съществуват в реалната икономика. [...] Скептичното отношение към теорията за пределната полезност се подхранва и от факта, че потребителите не правят изчисления за пределната полезност и пределната норма на трансформация и заместване, когато купуват една или друга стока. Предпочитанията им са безкрайно разнообразни и променящи се“ (пак там, с. 146–147.)

Петров формулира проблемите на централно планираното стопанство и очертава пазарните механизми, които могат да ги решат. Според автора пазарът открива, събира, трансформира и пренася информация на хилядите децентрализирани стокотрансформатори чрез движението на относителните цени. Тяхното движение и разликата между цените на това, което някой е продал, и това, което е изразходил за неговото създаване (т.е. равна на печалбата), дават силен сигнал за корекция и усилват стимулите (интересите) на стокотрансформаторите. Информационните и мотивационните проблеми не могат да бъдат решени нито с помощта на държавата, нито чрез прибегването до оригинални математически и компютърни алгоритми за оптимизация (например децентрализирани автоматизирани системи за управление и др.) като тези, предлагани от Е. Матеев и от редица съветски икономисти.

„Не се постига действителна и постоянна пропорционалност и поради невъзможността в един център да се събере, преработи и препрати до производителите информацията за огромното разнообразие от постоянно изменящи се потребности. Както беше установено, тази информация е неточна още в първичните звена, които я събират при отношенията си с купувачите на предмети за потребление. Неточностите и грешките при преминаване на информацията през всичките останали звена и при нейното преработване и обобщаване обикновено не се намаляват.[...] Никакъв план не е в състояние

⁵ Интересно е, че Петров излага механизма на „средната норма на печалба към авансирания капитал“ и намира прилики с концепцията за изискуема норма на възвръщаемост в съвременната финансова теория (Петров, 2012, с. 159–163).

да предвиди всички изменения в потребностите и всички възможности, които дават развитието на науката и техниката и творчеството на милионите участници“ (Петров, 1969, с. 38, 318).

И по-нататък:

„В този случай намира практическо доказателство Марковата теория, според която стойността е непосредствено неуловима и само в пазарните цени тя се изразява количествено и качествено. Математическите модели за държавно ръководство на стопанството, изградени на невярна теоретическа основа, при игнориране на обективно съществуващите стоково-пазарни отношения са също така практически неизползваеми. В тази връзка е уместно да се припомнят думите на М. В. Колганов: „Несъстоятелен е техният опит да се представи научното планиране във формата на автоматическа, едва ли не саморегулираща се система от изчислителни центрове. Несъстоятелен е по мое мнение и друг техен опит – да представят народностопанския план като екстремална задача. Всичко това се отнася до областта на утопията. И колкото по-рано това бъде разбрано, толкова по-скоро дейността по прилагане на математическите методи ще се прехвърли от решаването на безплодни утопични задачи към решаване на актуалните икономически проблеми“ (Петров, 1969, с. 434–435).

Според нас Георги Петров достига самостоятелно до позициите, изложени от него през 60-те години на 20 век, без да е познавал дискусиата за възможностите за пресмятане при социализма (австрийската школа, О. Ланге и др.⁶). Впоследствие при посещението си във Франция той внимателно изучава дебата, за което свидетелства и книгата му за конвергенцията от 1973 г. В нея Петров е критичен към западните концепции за социализма, но имайки предвид тежката цензура през онези години, може да се предположи точно обратното – че той им е симпатизирал, защото те са в синхрон с формулировките в неговите собствени книги⁷.

Като цяло (пак по наши впечатления) Петров не е познавал и друг водещ автор на критическата политическа икономия на социализма – унгареца Янош Корнай (1928–2021), въпреки че базови теми и формулировки в публикациите му се доб-

⁶ Вж. Lavoie (2015 [1985]; 2016 [1985]).

⁷ Книгата за конвергенцията на системите (капитализъм и социализъм), свързана най-вече в социалистическите страни с името на Дж. К. Голбрайт, е изключително добре документирана, като са използвани водещите (преди всичко) френски учени – Р. Арон, (с когото Петров се среща лично в Париж), Ф. Перу, Ж. Маршал, Ж. Фурастие, Ч. Бетелейм, Е. Шамбр, Л. Столерю, Р. Бар, немски (В. Ойкен, А. Вебер) и частично англоезични автори като А. Бърли, П. Сорокин, Я. Тинберген, У. Ростоу и Дж. Шумпетер (вж. Петров, 1973). Тук няма да се спираме на тази книга, но е интересно да отбележим, че впоследствие западната литература за конвергенцията остава слабо застъпена от автора.

лижават до тези на Корнай. Сред тях са тези, засягащи информационните явления на плановата икономика, меките и твърди бюджетни ограничения, инвестиционния и ресурсния глад, тоталната икономика на дефицита и др.⁸ За разлика от Корнай обаче, който познава добре западната теория, критиките и интуицията на Петров са движени най-вече от прагматични съображения и са аргументирани с теорията на Маркс (която Маркс прилага към капиталистическата система). И двете теории – на Корнай и на Петров, са микроикономически в своите основи, като тръгват от поведението на предприятията и на потребителите. В трудовете на Петров липсват позовавания и на публикациите на икономисти със сходни на неговите възгледи като Ота Шик, Влодзимеж Брус или Режо Ниерш. Например в книгата му от 1969 г. са споменати единствено двама известни икономисти от ГДР – Хорст Камински и Хелмут Ман.

Какви са вижданията на Георги Петров за *собствеността*?

Тук предварително трябва да се посочи, че в последната си книга от периода на социализма, писана „във вихъра“ на перестройката, когато съветската преса започва да става по-демократична, Петров дава цялостна оценка на годините на стопански социализъм в България. В нея обаче той в значителна степен променя някои свои виждания, силно изострайки критиките си към загиващата система. В центъра са поставени *деформациите* (както се изразява авторът) в собствеността, които неминуемо водят до деформации и до трудности в цялата икономическа и властова система:

„Най-дълбоката и обща причина за противоречията и трудностите на социалистическото производство, за неговата постепенна деградация са в деформациите на социалистическата обществена собственост и нейното превръщане фактически в нетрудова собственост“ (Петров, 1990, с. 109).

Спирайки се на основните моменти в тази книга, най-напред трябва да посочим, че тук Петров отделя задълбочено внимание на темата за собствеността и без да се доближава до западните теории за правата на собственост⁹, прави методологическа стъпка напред. В нея е отразено многообразието от елементи в съвкупността от правата на собственост, развити в римското право. Петров отбелязва:

⁸ Единственото позоваване на Корнай е в книгата от 1990 г., където е посочена преводната статия на Корнай в сп. „Вопросы экономики“ (Корнай, 1988; 1989). Руският превод на известната книга на Корнай „Икономика на дефицита“ е от 1990 г. с предговор на академик О. Богомолов.

⁹ Тази тема отново показва откъснатостта на социалистическите учени от развитието на теорията на Запад и дори в СФР Югославия (вж. например Kardelj, 1976), където се наблюдава засилен интерес и активност в направления като институционален икономикс и права на собственост, право и икономика и др. Стъпвайки на югославската стопанска практика, Светозар Пейович (вж. събраните текстове в Rejovich, 1998) и други учени развиват теорията за правата на собственост. Тези развития не са познати на българските икономисти (освен на малка група, които подлагат на критична оценка западните и ревизионистичните теории за социализма).

„Собствеността може да се разглежда като установено от обичая или закона отношение между хората по повод присвояването на вещите, при което субектът има монополна безусловна, неограничена във времето власт над тях. В своя най-общ вид и пълнота собствеността включва в себе си владението, разпореждането, стопанисването и използването на вещите от нейния субект, от собственика. Владението е също отношение на собственост, която е обаче е непълна, ограничена, условна. [...] Пренебрежението на икономическата теория към всички тези разнообразни отношения на присвояване се мотивира обикновено с обстоятелството, че те са юридически, а не икономически отношения. Забравя се при това, че в съвременното общество всяко реално съществуващо икономическо отношение има своя правна форма, която го регламентира и в рамките на която то обикновено се осъществява. Фактът, че нерядко фактическите отношения на собственост излизат от рамките на правните им форми и регламентации и се отличават в някаква степен от тях, не отрича валидността на този извод и не премахва задължението на икономическата теория да ги анализира в цялото им богатство и многообразие“ (Петров, 1990, с. 6, 8).¹⁰

На практика „концепцията за държавата собственик, а предприятията – стопани“, никога не е била в сила, а „с превръщането в единствен монополен собственик на всички средства за производство държавата едновременно се утвърждава и като техен владелец и стопанин“ (Петров, 1990, с. 14).

Оттук, следвайки методологията на Маркс, Петров извежда радикалните за времето си твърдения, че държавата в лицето на нейния ръководен и партиен апарат се оформя като самостоятелна *доминираща класа* и като такава експлоатира трудещите се, вземайки за себе си преобладаващата част от принадлежния продукт (принадена стойност/ценност). Според него става въпрос за форма на държавен капитализъм и дори за феодализъм, при която принадлежната стойност се присвоява във вид на безвъзмездна работа. Интересно е, че в много отношения тези твърдения се доближават до разпространените от западните, а и от други чуждестранни марксистски трактовки (например Лешек Колаковски, Милован Джилас или Шарл Бетелейм), както и до марксистката концепция, стояща в основата на азиатския начин на производство. Петров и Аройо привеждат сходни цитати от Маркс, когато искат да мотивират възможността за обособяване на предприятията в рамките на държавната собственост.

¹⁰ Петров активно използва публикациите, свързани с римското право, на изтъкнатите юристи Петко Венедиков и Михаил Андреев (например Венедиков, Андреев, 1949).

„И тъй, когато собствеността, владението и стопанисването на обществените средства за производство са в ръцете на държавата, демокрацията неизбежно се премахва, държавният апарат придобива неограничена икономическа, административна и политическа власт над непосредствените производители, а управляващият слой се обособява като самостоятелна класа, противостояща на работническата класа. [...] Създаденият принадлеен продукт е по право собственост на държавата, на управляващия слой и се използва в негов интерес. Възникват отношения на експлоатация, на господство и подчинение“ (Петров, 1990, с. 46).

По-нататък Петров подробно развива механизмите на експлоатация от страна на новата класа, както и на присвояване на принадлежната стойност чрез инвестициите (безотговорен натиск за инвестиции, гигантомания и т.н.) и чрез паразитно потребление, идващо по линия на високите доходи и разпределението на обществените фондове за потребление.

Причините за „деформациите“ (тази дума е ключова в първите години на критиката на плановата система) се крият и в теорията, която отрича пазарните механизми на формиране на ценността и търси методи да я измери пряко чрез трудовите разходи.

„Огромният брой изследвания и публикации на най-добрите икономисти и използването на сложни математически модели и ЕИМ само доказаха неразрешимостта на тази поставена задача и верността на основния теоретичен извод на Маркс, а именно, че докато стоковата форма е обективна и неотменима необходимост, стойността (абстрактният еднакъв общочовешки труд) не може да се измери с иманентната му мярка – работното време, а само посредством разменната стойност и паричния еквивалент. [...] Отдавна най-сериозните изследователи на икономическата система като В. В. Новожилов например, стигнаха до извода, че и най-мощната електронноизчислителна машина не е в състояние да извърши подобни изчисления. Самото математическо описание и моделиране на тези конкретни процеси е неразрешима задача, утопия“ (Петров, 1990, с. 59, 156).

През 1990 г. Георги Петров все още не приема частната собственост, отрича генетичното свързване на стоково-паричните и на пазарните отношения с капитализма и смята, че те могат да получат разцвет в една *трудова обществена собственост* като преходна форма към бъдещото социалистическо/комунистическо общество. Според него това е идеалната среда, в която могат да се проявят и пълното обособяване на стокопроизводителите, и пълната самоиздръжка на предприятията, и механизмът на закона за стойността и еквивалентността. Трудовите колективи трябва да станат собственици на средствата на производство. Без да

го посочва, разбиранията на Петров еволюират в посока към югославския модел¹¹.

„Най-странното е, че не се забелязват многобройни и доказани факти от историята на човешката цивилизация, когато обществената собственост е била основа за икономическа обособеност на производителите, а частната собственост е обуславяла премахването на тази икономическа обособеност. [...] Обществената, държавна собственост може да бъде основа на икономическата обособеност на производителите, а следователно и на стоково-пазарните връзки между тях само ако производствените фондове (общественият капитал) се предоставят на равни условия в срочно владение и стопанисване на трудовите колективи, които ги прилагат. [...] Съвсем естествено е, че лицето, което има фактическа власт (владението) над условията на производство и ги използва целесъобразно и производително, ще присвоява и ще се разпорежда с произведените продукти като със свои. То ще е техният фактически собственик (както в обичайното и писаното римско право), разбира се, отстъпвайки частта от тях, която се полага на истинския собственик на средствата за производство. Впрочем целта на самото владение е да се придобият продукти, доходи, които са собственост на владелеца и могат да служат за задоволяване на неговите потребности, производителни или лични (Петров, 1990, с. 161, 164, 166).

Петров продължава да смята, че частнокапиталистическата форма на общество има достойна алтернатива и обособява три сценария за посткомунистическо развитие: (1) преминаване от абсолютен държавен капитализъм и феодализъм към смесена частно-държавна система с елементи на трудова собственост, (2) съхранение на командно-административната система и (3) преход към трудова (обществена, групова, кооперативна, частна и т.н.) собственост (Петров, 1990, с. 121–122). По неговите думи:

„Реалният социализъм се оказва в действителност авторитарен и тоталитарен икономически и обществен строй, основан на нетрудовата обществена собственост, с която фактически се разпореждаха група хора или един човек, стоящи на върха на пирамидата на държавната и партийната власт. [...] Очертава се реалната перспектива в България, както и в редица други източни страни преходът от административната към пазарната икономика да се осъществи на базата преди всичко на нетрудовата частна и обществена (дър-

¹¹ Заслужава да се отбележи, че през 60-те години на 20 век Петров отрича възможността трудовите колективи да станат собственици на средствата за производство и е критичен към Иван Николов (1967).

жавна и кооперативна) акционерна собственост. Трудовата частна собственост, индивидуална и кооперативна, ще играе по-значителна роля в отделни сектори като селското стопанство, услугите, търговията. Върху такава икономическа база, която може да се определи като „смесена икономика“ с преобладание на капиталистическото – частно и държавно, стопанство, вероятно ще се наложи една либерално демократична политическа надстройка. Тя може би няма да се различава значително от буржоазно демократичните държави на повечето от развитите западни страни.[...] *Такава алтернатива съществува. Това е трудовата обществена и частна (индивидуална и кооперативна) собственост, която не изключва капиталистическата собственост, но е обективно в състояние да докаже в съревнование с нея своите предимства и да се наложи като господстваща и определяща характера на обществения строй.* В полза на този път на развитие са редица обективни фактори с решаващо значение“ (Петров, 1990, с. 189–192).

Авторът заключава по следния красноречив начин:

„Социализмът е обществена собственост, собственост на съюзилите се в държава или друга социална организация свободни хора върху условията за прилагане на техния труд, които те като колективи, семейства и отделни лица владееят и използват от свое име и за своя сметка. По това социализмът се разграничава ясно от комунизма, от капитализма, феодализма и робовладелското общество. Социализмът е следователно действителна свобода, демокрация, власт на народа и самоуправление. [...] От тази гледна точка новото общество, което ще се формира обективно при реално съществуващите материални условия, класи и политически сили, няма да бъде изградено социалистическо общество, но то ще съдържа в основата си неговите изходни предпоставки и механизми за самодвижение към социализъм и комунизъм. Такива ще бъдат трудовата обществена, колективна и частна собственост и владение, както и съответстващите ѝ, органически включени в нея демокрация, свобода и относително социално равенство. Това реално общество още няма да бъде освободено от остатъците на стария класически капитализъм, от експлоатацията, неравенството и елементите на икономическа зависимост“ (Петров, 1990, с. 200–201)¹².

¹² И още: „Фактически в новото общество, представляващо преход от капиталистическата към комунистическата обществена формация, ще се наблюдава съревнование, състезание между различните форми на собственост, класи, партии и обществени движения за доказване на техните предимства. Успех ще имат тези, които осигуряват по добри условия за труд и живот на народа, запазват и възстановяват неговата жизнена среда, гарантират мирното и прогресивно развитие на човешката цивилизация“ (Петров, 1990, с. 199).

Така до последните си публикации в периода на социализма Георги Петров потвърждава общоприетото разбиране, че пазарните реформатори в социалистическите страни са се борели за „демократичен социализъм“ (някаква форма на „трети път“), не са имали намерения за смяна на системата и за възвръщане към капитализма. По думите на Ота Шик по повод съветската интервенция в Чехословакия:

„Основната цел за изпращане на танковете беше да се спре реформата. Като идеологическо оправдание се твърдеше, че има опасност от „антисоциалистическа контрареволуция“, въпреки че никой от реформаторите нито друга значима политическа група никога не си и мечтаеше за връщане към капитализма“ (Šik, 1972, p. 7).

Обобщителни бележки

Георги Петров е най-яркият привърженик и активен радетел за стопанско демократизиране, децентрализиране и въвеждане на пазарните принципи в социалистическото стопанство. Макар и в марксистки вариант, неговите познания за функционирането на пазара го правят изключително модерен за времето си. Критиката му на централно планираното стопанство и на неговите теоретични принципи в много отношения наподобява теоретичните принципи и философията на унгарските и на полските икономисти (Я. Корнай, В. Брус, Л. Колаковски, Р. Ниерш и др.), а също моделите на О. Шик и М. Джилас. Спомените на Георги Петров, издадени през 2016 г., са свидетелство за активната му гражданска позиция и за дълбоките му научни терзания и разочарования, свързани с провалите на социализма и с неговите деформации. Още през 1969 г. авторът си е давал ясна сметка не само за политическия контрол, налаган над науката, над мисленето и икономическите идеи, но и за инерцията при приемането на новите идеи и практически мерки. Ще завършим с един цитат от социологията на политическата икономия на социализма:

„В науката, още повече в обществените науки отделните етапи от развитието и различните теории се свързват с определени хора и групи хора. Трудно е за тези, които в течение на много години са разработвали и поддържали известни теоретически положения, да се откажат напълно от тях. Още по-труден и побавен беше този процес, когато със силата на държавната власт и с авторитета на издигнатия в култ ръководител съответните теоретически положения се налагаха като „общоприети“, неприкосновени и неподлежащи на критично разглеждане истини. Някои лица вероятно имат скритата надежда, че социалистическото производство все едно се развива и докато траят споро-

вете и постепенното усъвършенстване на съществуващите форми на стопанско ръководство, ще се извърши преходът към нестоковото комунистическо производство. Трябва определено да се каже, че подобни надежди са неоснователни и опасни“ (Петров, 1969, с. 222, бележка под линия).

Днес, когато се препрочитат книгите на окачествяваните в годините на социализма като опасни ревизионисти автори от Чехословакия и Полша¹³, се вижда, че и други автори като Георги Петров са писали подобни или даже по-критични теоретични изследвания, без да имат славата на борци срещу системата.

Книгата на Георги Петров от 1969 г., макар и вероятно почти непозната на днешното поколение икономисти, за които периодът на социализма е абсолютно лишен от смисъл, може да се разглежда като постижение¹⁴. Тази книга е не само историческо свидетелство за сблъсъка на идеи и концепции в рамките на политическата икономия на социализма, но и звучи актуално. Тя е най-доброто, постигано в онези времена, като аргументация на необходимостта от пазарни отношения, така както двете книги на академик Евгени Матеев (книгата за планирането и кибернетиката от 1967 г. и за икономическата система от 1987 г.) са най-интересното, което е предлагано от страна на привържениците на планирането. От своя страна анализът на тоталитарната система, представен в монографията „Крахът на тоталитарната икономика“, макар и в различен контекст, би бил от полза за разбирането и преодоляването на тенденциите към бюрократизация, монополизация и сливане на политиката с икономиката.

Проблемът за двата метода на координация на децентрализираните икономически субекти – чрез пазара или чрез планирането, днес приема нови радикални форми. Те са определени от скоростното развитие на информационните технологии, на дигитализацията и на изкуствения интелект, позволяващи обработката на големи бази данни практически мигновено и с минимални разходи¹⁵.

¹³ Например Худокормов (1986), а също и Матейчек (1980 [1976]).

¹⁴ Според един от авторите на този текст (Н. Неновски), който има лични впечатления и спомени от Георги Петров, той си е давал ясно сметка за относителността и времевата детерминираност на неговите теоретични борби през годините на социализма. През септември 1999 г. Петров му подарява основната си книга от 1969 г. (а също и тази за конвергенцията от 1973 г.) със следното посвещение: „На Николай Неновски заради интереса му към икономическата теория подарявам тази книга, която е свидетелство за търсенията и заблудите на „критичната“, „ревизионистична“ мисъл при социализма.“

¹⁵ За оригиналните предложения на Е. Матеев вж. по-подробно Неновски, Маринова (2026; 2026а).

Конфликт на интереси

Авторите декларират липса на конфликт на интереси.

Използвана литература¹⁶

- Adam, J. (1989). *Economic reforms in the Soviet Union and Eastern Europe since the 1960s*. London: Macmillan.
- Anan'in, O., Mel'nik, D. (2025). *Diskurs o rynke v sovetskoy politicheskoy ekonomii*. Moskva: Institut ekonomiki RAN. [Ананьин, О., Мельник, Д. (2025). *Дискурс о рынке в советской политической экономике*. Москва: Институт экономики РАН] (*in Russian*).
- Andreev, M. (1975). *Rimsko chastno pravo*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Андреев, М. (1975). *Римско частно право*. София: Наука и изкуство] (*in Bulgarian*).
- Andreff, W. (1993). *La crise des économies socialistes. La rupture d'un système*. Grenoble: Press Universitaire de Grenoble.
- Aroyo, Zh. (1962). *Zakonat za stoynostta i tsenoobrazuvaneto v NRB*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Аройо, Ж. (1962). *Законът за стойността и ценообразуването в НРБ*. София: Наука и изкуство] (*in Bulgarian*).
- Aroyo, Zh. (1963). Metodologicheski problemi na obrazuvaneto na tsenite pri sotsializma. *Trudove na VII „Karl Marks“*, Т. 1, 1–64. [Аройо, Ж. (1963). Методологически проблеми на образуването на цените при социализма. *Трудове на VII „Карл Маркс“*, Т. 1, 1–64] (*in Bulgarian*).
- Aroyo, Zh. (1966a). *Obshtestven trud, stoynost i tsena*. Varna: Darzhavno izdatelstvo. [Аройо, Ж. (1966a). *Обществен труд, стойност и цена*. Варна: Държавно издателство] (*in Bulgarian*).
- Aroyo, Zh. (1966b). Ikonomicheskata priroda na sotsialisticheskoto predpriyatие. *Novo vreme*, No. 10, 64–78. [Аройо, Ж. (1966b). Икономическата природа на социалистическото предприятие. *Ново време*, No. 10, 64–78] (*in Bulgarian*).
- Aroyo, Zh. (1966c). Pechalbata na sotsialisticheskoto predpriyatие. *Novo vreme*, No. 6, 21–33. [Аройо, Ж. (1966c). Печалбата на социалистическото предприятие. *Ново време*, No. 6, 21–33] (*in Bulgarian*).

¹⁶ Библиографията е обща за двете публикувани последователно в бр. 1 и 2/2026 части на това изследване.

- Aroyo, Zh. (1967). Novata sistema za rakovodstvo na narodното stopanstvo, savremenna forma na ikonicheska organizatsiya na proizvodstvoto. *Finansi i kredit*, No. 10, 33–36. [Аройо, Ж. (1967). Новата система за ръководство на народното стопанство, съвременна форма на икономическа организация на производството. *Финанси и кредит*, No. 10, 33–36] (in Bulgarian).
- Aroyo, Zh. (1986). *Zakonat za stoynostta pri sotsializma*. Sofiya: Partizdat. [Аройо, Ж. (1986). *Законът за стойността при социализма*. София: Партиздат] (in Bulgarian).
- Asselain, J.-Ch. (1981). *Plan et profit en économie socialiste*. Paris: Presse de la fondation nationale des sciences politiques.
- Asselain, J.-Ch., Boncoeur, J. (1978). Rationalité des „prix à deux canaux“. In : Lavigne, M. (éd.). *Economie politique de la planification en système socialiste*. Paris: Economica, 136–171.
- Atlas, Z. (1959). Zakon stoimosti i problema rentabel'nosti proizvodstva pri sotsializme (doklad na konferentsii). V: Tsagolov, N. (red.). *Zakon stoimosti i yego rol' pri sotsializme*. Moskva: Gosplanizdat, 269–287. [Атлас, З. (1959). Закон стоимости и проблема рентабельности производства при социализме (доклад на конференции). В: Цаголов, Н. (ред.). *Закон стоимости и его роль при социализме*. Москва: Госпланиздат, 269–287] (in Russian).
- Bonev, S. (1966). Povishavane na nauchnoto ravnishte na planirane na narodното stopanstvo. *Ikonicheska misal*, No. 1, 3–21. [Бонев, С. (1966). Повишаване на научното равнище на планиране на народното стопанство. *Икономическа мисъл*, No. 1, 3–21] (in Bulgarian).
- Bonev, S. (1968). *Planirane i ikonicheski lostove*. Sofiya: Izd. na VKP. [Бонев, С. (1968). *Планиране и икономически лостове*. София: Изд. на БКП] (in Bulgarian).
- Bonev, S. (2011). *Vremeto, v koeto zhivyah, i horata, s koito rabotih*. Sofiya: ASI Print. [Бонев, С. (2011). *Времето, в което живях, и хората, с които работих*. София: АСИ Принт] (in Bulgarian).
- Bornstein, M. (ed.). (1973). *Plan and market. Economic Reform in Eastern Europe*. New Haven and London: Yale University Press.
- Bornstein, M. (ed.). (1975). *Economic Planning, East and West*. Cambridge: Ballinger Publishing.
- Bornstein, M. (ed.). (1979). *Comparative Economic Systems. Models and Cases*. Homewood, Illinois: Richard D. Irwin, Inc.
- Brody, A. (1971). *Proportion, Price and Planning*. Budapest: Akademia Kiado.
- Brus, W. (1972 [1964]). *The market in a socialist economy*. London and Boston: Routledge & Kegan Paul.

- Brus, W. (1972 [текстове, писани 1964–1968]). *Economia e politica nel socialismo contemporaneo*. Roma: Editori Riuniti.
- Brus, W. (1973 [текстове, писани 1964–1971]). *The economics and politics of socialism*. London and Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Brus, W. (1986 [1981]). *Histoire économique de l'Europe de l'Est (1945–1985)*. Paris: Editions La Découverte.
- Chavance, B. (1992). *Les réformes économiques à l'Est (de 1950 aux années 1990)*. Paris: Nathan.
- CIA. (1949). Arrests of Communists in Bulgaria. *CIA Information reports*, 17 Nov. 49, 50X1-HUM.
- CIA. (1964). Bulgaria experiments with Yugoslav form of economic administration. Intelligence brief. *CIA Office of Research and reports*, CIA/RR CB 64-78, 1–9.
- Csikos-Nagy, B. (1975). *Socialist Price Theory and Price Policy*. Budapest: Akademia Kiado.
- Dalbokov, S. (1974). Povishavane rolyata na finansovo-kreditnata sistema. V: Aroyo, Zh. (red.). *Ikonomicheskata politika na Balgarskata komunisticheska partiya*. Sofiya: Partizdat, 283–306. [Дълбоков, С. (1974). Повишаване ролята на финансово-кредитната система. В: Аройо, Ж. (ред.). *Икономическата политика на Българската комунистическа партия*. София: Партиздат, 283–306] (*in Bulgarian*).
- Dembinski, P. (1988). *Les économies planifiées. La logique du système*. Paris: Editions du Seuil.
- Dobriyanov, V. (1966). Nyakoi metodologicheski problemi na eksperimenta s novata sistema na planirane i rakovodstvo. *Novo Vreme*, No. 1, 76–86. [Добриянов, В. (1966). Някои методологически проблеми на експеримента с новата система на планиране и ръководство. *Ново Време*, No. 1, 76–86] (*in Bulgarian*).
- Duchêne, G. (1971). Revue du livre: Ota Šik. Plan and Market under Socialism. *Revue de l'Est*, 2 (1), 156–161.
- Dunlop, J., Fedorenko, N. (eds.). (1967). *Planning and Markets: Modern trends in Various Economic Systems*. New York: McGraw-Hill.
- Dyker, D. (1983). *The Process of Investment in the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellul, J. (2007 [1947–1979]). *Les successeurs de Marx. Cours professé à l'Institut d'études politiques de Bordeaux*. Paris: La Table Ronde.
- Fauci, R., Giocoli, N. (2019). Textbooks of Economics during the *Ventennio*: Forging the *Homo Corporativus*. In: Augello, M., Guidi, M., Bientinesi, F. (eds.). (2019). *An*

- Institutional History of Italian Economics in the Interwar Period*, Vol. I. Cham: Palgrave Macmillan.
- Filipov, G. (1966). Harakterni cherti na novata sistema na planirane i rakovodstvo na narodnoto stopanstvo. *Novo vreme*, No. 1, 10–24. [Филипов, Г. (1966). Характерни черти на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство. *Ново време*, No. 1, 10–24] (*in Bulgarian*).
- Gamarnikow, M. (1968). *Economic Reforms in Eastern Europe*. Detroit: Wayne State University Press.
- Ivanov, M. (2007). *Reformatorstvo bez reformi: politicheskata ikonomiya na balgarskiya komunizam. Nachaloto na 60-te godini do 1989 g.* Sofiya: Institut za izsledvane na blizkoto minalo. [Иванов, М. (2007). *Реформаторство без реформи: политическата икономия на българския комунизъм. Началото на 60-те години до 1989 г.* София: Институт за изследване на близкото минало] (*in Bulgarian*).
- Kardelj, E. (1976). *Les Contradictions de la propriété sociale dans le système socialiste* [Protivrečnosti društvene svojine v socijalizmu]. Paris: Anthropos.
- Khudokormov, A. (1986). *Kritika revizionistskikh vozzreniy na ekonomiku sotsializma.* Moskva: Ekonomika. [Худокормов, А. (1986). *Критика ревизионистских воззрений на экономику социализма.* Москва: Экономика] (*in Russian*).
- Kontorovich, V. (1988). Lessons of the 1965 Soviet Economic Reform. *Soviet Studies*, 40 (2), 308–316.
- Kornai, J. (1988). Vengerskaya reforma: podkhody, nadezhdy i real'nost'. *Voprosy Ekonomiki*, No. 12, 85–102. [Корнай, Я. (1988). Венгерская реформа: подходы, надежды и реальность. *Вопросы экономики*, No 12, 85–102] (*in Russian*).
- Kornai, J. (1989). Vengerskaya reforma: podkhody, nadezhdy i real'nost' (okonchanie). *Voprosy Ekonomiki*, No 1, 74–92. [Корнай Я. (1989). Венгерская реформа: подходы, надежды и реальность (окончание). *Вопросы экономики*, No 1, 74–92] (*in Russian*).
- Kozodoyev, I. (1959). Neobkhodimost' tovarnogo proizvodstva i zakona stoimosti v sotsialisticheskoy ekonomike. V: Tsagolov, N. (red.). *Zakon stoimosti i yego rol' pri sotsializme.* Moskva: Gosplanizdat, 15–31. [Козодоев, И. (1959). Необходимость товарного производства и закона стоимости в социалистической экономике. В: Цаголов, Н. (ред.). *Закон стоимости и его роль при социализме.* Москва: Госпланиздат, 15–31] (*in Russian*).
- Kronrod, Ya. (red.). (1959). *Zakon stoimosti i yego ispol'zovaniye v narodnom khozyaystve SSSR.* Moskva: Gosudarstvennoye izdatel'stvo politicheskoy literatury. [Кронрод, Я. (ред.). (1959). *Закон стоимости и его использование в народном хозяйстве СССР.* Москва: Государственное издательство политической литературы] (*in Russian*).

- Kronrod, Ya. (1960). *Stoimost' i tsena v usloviyakh sotsialisticheskoy ekonomiki*. V: Kronrod, Ya. (red.). *Problemy politicheskoy ekonomii sotsializma*. Moskva: Gospolitizdat, 89–162. [Кронрод, Я. (1960). Стоимость и цена в условиях социалистической экономики. В: Кронрод, Я. (ред.). *Проблемы политической экономики социализма*. Москва: Госполитиздат, 89–162] (*in Russian*).
- Kronrod, Ya. (1988). *Planomernost' i mekhanizm deystviya ekonomicheskikh zakonov sotsializma*. Moskva: Izd. Nauka. [Кронрод, Я. (1988). *Планомерность и механизм действия экономических законов социализма*. Москва: Наука] (*in Russian*).
- Kunin, P. (1963). *Planomernoto razvitie na narodnoto stopanstvo i printsipat „vseki spored sposobnostite si vsekimu spored truda“ pri sotsializma*. *Novo vreme*, No. 12, [Кунин, П. (1963). *Планомерното развитие на народното стопанство и принципът „всеки според способностите си всекиму според труда“ при социализма*. *Ново време*, No. 12] (*in Bulgarian*).
- Lavigne, M. (1974). *The socialist economies of the Soviet Union and Europe*. London: Martin Robertson.
- Lavoie, D. (2015 [1985]). *Rivalry and central planning*. Arlington: Mercatus center, George Mason University.
- Lavoie, D. (2016 [1985]). *National Economic Planning: What Is Left?* Arlington: Mercatus center, George Mason University.
- Magnin, E., Nenovsky, N. (2025). Energy and productivity-based theory of cycle and crisis. The monistic approach of Vladimir Bazarov (1874–1939). *The European Journal of the History of Economic Thought*, 32 (1), 35–57.
- Malyshev, I. (1960). *Obshchestvennyy uchet truda i tsena pri sotsializme*. Moskva: Sotsekgiz. [Малышев, И. (1960). *Общественный учет труда и цена при социализме*. Москва: Соцэкгиз] (*in Russian*).
- Malyshev, I. (1964). *Ekonomicheskaya nauka i khozyaystvennaya praktika*. Moskva: Ekonomika. [Малышев, И. (1964). *Экономическая наука и хозяйственная практика*. Москва: Экономика] (*in Russian*).
- Malyshev, I. (1966). *Ekonomicheskiye zakony sotsializma i planirovaniye*. Moskva: Ekonomika. [Малышев, И. (1966). *Экономические законы социализма и планирование*. Москва: Экономика] (*in Russian*).
- Manevich, V. (1975). *Razvitiye teorii planovogo tsenoobrazovaniya v sovetskoй ekonomicheskoy literature*. Moskva: Nauka. [Маневич, В. (1975). *Развитие теории планового ценообразования в советской экономической литературе*. Москва: Наука] (*in Russian*).
- Marcheva, I. (1996). *Savetskiyat model v balgarskata i ekonomika. Osnovni problemi, idei i perspektivi na izsledvane*. *Istoricheski pregled*, No. 3, 64–82. [Марчева, И. (1996).

- Съветският модел в българската икономика. Основни проблеми, идеи и перспективи на изследване. *Исторически преглед*, No. 3, 64–82] (*in Bulgarian*).
- Marcheva, I. (2012). Kam istoriyata na ikonomicheskata reforma v sredata na 60-te godini na XX vek v Bulgariya. *Istoricheski pregled*, No. 1–2, 162–194. [Марчева, И. (2012). Към историята на икономическата реформа в средата на 60-те години на XX век в България. *Исторически преглед*, No. 1–2, 162–194] (*in Bulgarian*).
- Marcheva, I. (2016). *Politikata za stopanska modernizatsiya v Bulgariya po vreme na Studenata voyna*. Sofiya: Letera. [Марчева, И. (2016). *Политиката за стопанска модернизация в България по време на Студената война*. София: Летера] (*in Bulgarian*).
- Marczewski, J. (1973). *Crise de la planification socialiste?* Paris: PUF.
- Masnata, A. (1965). *Le système socialiste soviétique*. Neuchâtel: Ed. de la Balconnière.
- Mateev, E. (1963). *Perspektivno planirane, mezhdoutraslovi vrazki i tehicheski koefitsienti*. Sofiya: Izd. na VKP. [Матеев, Е. (1963). *Перспективно планиране, междоотраслови връзки и технически коефициенти*. София: Изд. на БКП] (*in Bulgarian*).
- Mateev, E. (1967). *Perspektivno planirane i ikonomicheska kibernetika*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Матеев, Е. (1967). *Перспективно планиране и икономическа кибернетика*. София: Наука и изкуство] (*in Bulgarian*).
- Mateev, E. (1987). *Struktura i upravlenie na ikonomicheskata sistema*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Матеев, Е. (1987). *Структура и управление на икономическата система*. София: Наука и изкуство] (*in Bulgarian*).
- Mateychek, Ya. (1980 [1976]). *Politicheskaya sistema sotsializma i kritika pravogo revizionizma v CHSSR*. Moskva: Progress. [Матейчек, Я. (1980 [1976]). *Политическата система социализма и критика правого ревизионизма в ЧССР*. Москва: Прогресс] (*in Russian*).
- Milenkovitch, D. (1971). *Plan and Market in Yugoslav Economic Thought*. London: Yale University Press.
- Miloshevski, A. (1963). Kam vaprosa za zasilvane materialnata zainteresovanost v nashata iкономика. *Novo vreme*, No. 11. [Милошевски, А. (1963). Към въпроса за засилване материалната заинтересованост в нашата икономика. *Ново време*, No. 11] (*in Bulgarian*).
- Montias, J. M. (1962). *Central planning in Poland*. London: Yale University Press.
- Nenovsky, N. (2019). Money as a coordinating device of a commodity economy: Old and new, Russian and French readings of Marx, Part 1 Monetary theory of value (Roubine and Orléan). *Revue de la Régulation*, 26 (2), 20 p. (online).

- Nenovsky, N., Marinova, T. (2025). History of planning and cybernetics in Bulgaria during socialism: the contributions of Evgeni Mateev. *Economic History Working Papers*, 2025/No. 6. Genève: Paul Bairoch Institute of Economic History.
- Nenovsky, N., Marinova, Tsv. (2026). Sotsialisticheskiyat kibernetichen ideal na Evgeni Mateev. Chast parva: Proizvoditelnost na truda, planirane i avtomatizirani sistemi za upravlenie. *Ikonomicheska misal*, 71 (1), 53–83. [Неновски, Н., Маринова, Цв. (2026). Социалистическият кибернетичен идеал на Евгени Матеев. Част първа: Производителност на труда, планиране и автоматизирани системи за управление. *Икономическа мисъл*, 71 (1), 53–83] (*in Bulgarian*).
- Nenovsky, N., Marinova, Tsv. (2026a). Sotsialisticheskiyat kibernetichen ideal na Evgeni Mateev. Chast vtora: Teoriya za sistemite i ikonomicheskoto razvitie. *Ikonomicheska misal*, 71 (2), 218–243. [Неновски, Н., Маринова, Цв. (2026a). Социалистическият кибернетичен идеал на Евгени Матеев. Част втора: Теория за системите и икономическото развитие. *Икономическа мисъл*, 71 (2), 218–243] (*in Bulgarian*).
- Nenovsky, N., Marinova, Tsv. (2026b). Georgi Petrov i teoretichnite osnovi na pazarnoto sotsialisticheskoto stopanstvo v Bulgariya. Chast parva: Pazar, pechalba i tsenoobrazuvane. *Ikonomicheska misal*, 71 (1), 24–52. [Неновски, Н., Маринова, Цв. (2026b). Георги Петров и теоретичните основи на пазарното социалистическо стопанство в България. Част първа: Пазар, печалба и ценообразуване. *Икономическа мисъл*, 71 (1), 24–52] (*in Bulgarian*).
- Nikolov, I. (1967). Kam karakteristikata na sotsialisticheskata sobstvenost. *Ikonomicheska misal*, No. 6, 58–69. [Николов, И. (1967). Към характеристиката на социалистическата собственост. *Икономическа мисъл*, No. 6, 58–69] (*in Bulgarian*).
- Nikova, E. (2009). Bulgarian Stalinism Revisited. In: Tismeneanu, V. (ed.). *Stalinism Revisited. The Establishment of Communist Regimes in Est-2Central Europe*. London: Central European University Press, 283–303.
- Pejovich, S. (1998). *Economic Analysis of Institutions and Systems* (Revised Second Edition). Boston and London: Kluwer Academic Publishers.
- Petrov, G. (1960). *Sashtnost, razpredelenie i planirane na pechalbata na darzhavnite promishleni predpriyatiya*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Петров, Г. (1960). Същност, разпределение и планиране на печалбата на държавните промишлени предприятия. София: Наука и изкуство] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1961). Planiraneto na pechalbata kato obobshten ikonomicheski pokazatel. *Ikonomicheska misal*, No. 1, 32–46. [Петров, Г. (1961). Планирането на печалбата като обобщен икономически показател. *Икономическа мисъл*, No. 1, 32–46] (*in Bulgarian*).

- Petrov, G. (1964). Otnosno bazata na tsenite pri sotsializma. *Ikonomicheska misal*, No. 9, 87–103. [Петров, Г. (1964). Относно базата на цените при социализма. *Икономическа мисъл*, No. 9, 87–103] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1964a). Za povdigane na efektivnostta na upravlението na stopanstvoto. *Rodopski ustrem*, 22, 24, 26 i 29 septemvri 1964 g. [Петров, Г. (1964a). За повдигане на ефективността на управлението на стопанството. *Родопски устрем*, 22, 24, 26 и 29 септември 1964 г.] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1965). Po vaprosa za mitata i eksportnite premii. *Finansi i kredit*, No. 3, 17–28. [Петров, Г. (1965). По въпроса за митата и експортните премии. *Финанси и кредит*, No. 3, 17–28] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1965a). Po nyakoi vaprosi na valutniya kurs. *Finansi i kredit*, No. 10, 23–30. [Петров, Г. (1965a). По някои въпроси на валутния курс. *Финанси и кредит*, No. 10, 23–30] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1966). Pazarni otnosheniya pri sotsializma. *Ikonomicheska misal*, No. 1, 33–50. [Петров, Г. (1966). Пазарни отношения при социализма. *Икономическа мисъл*, No. 1, 33–50] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1966a). Za haraktera na dohodite pri sotsializma. *Novo vreme*, No. 2, 28–40. [Петров, Г. (1966a). За характера на доходите при социализма. *Ново време*, No. 2, 28–40] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1966b). *Danatsite kato ikonomicheski lost pri sotsializma*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Петров, Г. (1966b). *Данъците като икономически лост при социализма*. София: Наука и изкуство] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1966c). Za edinna pazarna tsena. *Planovo stopanstvo*, No. 1. [Петров, Г. (1966d). За единна пазарна цена. *Планово стопанство*, No. 1] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1967). Formi za darzhavno regulirane na samoizdarzhashtite se predpriyatiya. *Finansi i kredit*, No. 7, 60–77. [Петров, Г. (1967). Форми за държавно регулиране на самоиздържащите се предприятия. *Финанси и кредит*, No. 7, 60–77] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1969). *Stokovi otnosheniya i tsenoobrazuvane pri sotsializma*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Петров, Г. (1969). *Стокови отношения и ценообразуване при социализма*. София: Наука и изкуство] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1973). *Ikonomicheskata organizatsiya na sotsialisticheskoto proizvodstvo i teoriyata za „konvergentsiyata“*. Sofiya: Profizdat. [Петров, Г. (1973). *Икономическата организация на социалистическото производство и теорията за „конвергенцията“*. София: Профиздат] (*in Bulgarian*).

- Petrov, G. (1975). *Vzaimootnosheniya na predpriyatiyata s byudzheta pri vnosa i iznosa*. Sofiya: Izd. VII „Karl Marks“. [Петров, Г. (1975). *Взаимоотношения на предприятията с бюджета при вноса и износа*. София: Изд. ВИИ „Карл Маркс“] (in Bulgarian).
- Petrov, G. (1976). *Danatsite v sistemata na planovoto rakovodstvo na sotsialisticheskite predpriyatia*. Varna: Izd. „Georgi Bakalov“. [Петров, Г. (1976). *Данъците в системата на плановото ръководство на социалистическите предприятия*. Варна: Изд. „Георги Бакалов“] (in Bulgarian).
- Petrov, G. (1978). *Finansirane na razshirenoto vazproizvodstvo i na tehnicheskiya progres*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Петров, Г. (1978). *Финансиране на разширеното възпроизводство и на техническия прогрес*. София: Наука и изкуство] (in Bulgarian).
- Petrov, G. (1981). *Regulirane zaplashtaneto na truda spored krajniya rezultat*. Sofiya: Profizdat. [Петров, Г. (1981). *Регулиране заплащането на труда според крайния резултат*. София: Профиздат] (in Bulgarian).
- Petrov, G. (1986). *Razpredelenie na dohodite v sotsialisticheskoto predpriatie*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Петров, Г. (1986). *Разпределение на доходите в социалистическото предприятие*. София: Наука и изкуство] (in Bulgarian).
- Petrov, G. (1987). *Planomernost i pazarni otnosheniya*. V: Andonov, B. (red.). *Stokovo-parichnite otnosheniya i upravlenieto na ikonomikata pri sotsializma*. Sofiya: Nauka i izkustvo, 49–82. [Петров, Г. (1987). *Планомерност и пазарни отношения*. Разпределение на доходите на стопанските организации. В: Андонов, Б. (ред.). *Стоково-паричните отношения и управлението на икономиката при социализма*. София: Наука и изкуство, 49–82] (in Bulgarian).
- Petrov, G. (1987a). *Razpredelenie na dohodite na stopanskite organizatsii*. V: Andonov, B. (red.). *Stokovo-parichnite otnosheniya i upravlenieto na ikonomikata pri sotsializma*. Sofiya: Nauka i izkustvo, 130–162. [Петров, Г. (1987а). *Разпределение на доходите на стопанските организации*. В: Андонов, Б. (ред.). *Стоково-паричните отношения и управлението на икономиката при социализма*. София: Наука и изкуство, 130–162] (in Bulgarian).
- Petrov, G. (1990). *Krahat na totalitarnata ikonomika. Deformatsii na obshtestvenata sobstvenost*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Петров, Г. (1990). *Крахът на тоталитарната икономика. Деформации на обществената собственост*. София: Наука и изкуство] (in Bulgarian).
- Petrov, G. (1990a). *Stopanskata smetka v darzhavnite industrialni predpriyatia do 1964 g.* V: Berov, L., Dimitrov, D. (red.). *Razvitie na industriyata v Balgariya (1834, 1947, 1989)*. Sofiya: Nauka i izkustvo, 307–318. [Петров, Г. (1990а). *Стопанската сметка в държавните индустриални предприятия до 1964 г.* В: Беров, Л., Димитров, Д. (ред.). *Развитие на индустрията в България (1834, 1947, 1989)*. София: Наука и изкуство, 307–318.]

- сметка в държавните индустриални предприятия до 1964 г. В: Беров, Л., Димитров, Д. (ред.). *Развитие на индустрията в България (1834, 1947, 1989)*. София: Наука и изкуство, 307–318] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (1990b). Stopanskata сметka v darzhavnite predpriyatiya sled 1964 g. V: Berov, L., Dimitrov, D. (red.). *Razvitie na indistryata v Balgariya (1834, 1947, 1989)*. Sofiya: Nauka i izkustvo, 445–466. [Петров, Г. (1990b). Стопанската сметка в държавните предприятия след 1964 г. В: Беров, Л., Димитров, Д. (ред.). *Развитие на индустрията в България (1834, 1947, 1989)*. София: Наука и изкуство, 445–466] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (2012). *Choveshkata priroda i obshtestvoto* (vtoro dopalнено издание). Sofiya: Bulgarresurs. [Петров, Г. (2012). *Човешката природа и обществото* (второ допълнено издание). София: Булгарресурс] (*in Bulgarian*).
- Petrov, G. (2016). *Lazhlyvite reformi v Balgariya*. Sofiya (sobstveno izdanie). [Петров, Г. (2016). *Лъжливите реформи в България*. София (собствено издание)] (*in Bulgarian*).
- Roland, G. (1989). *Economie politique du système socialiste*. Paris: L'Harmattan.
- Selucky, R. (1972). *Economic Reforms in Eastern Europe*. New York: Praeger.
- Seurot, F. (1978). La fonction d'utilité sociale en système socialiste. In: Lavigne, M. (éd.). *Economie politique de la planification en système socialiste*. Paris: Economica, 15–37.
- Seurot, F. (1996). *Les causes économiques de la fin de l'Empire soviétique*. Paris: PUF.
- Šik, O. (1967 [1964]). *Plan and Market under Socialism*. White Plains, N.Y.: International Arts and Sciences Press.
- Šik, O. (1967). Prices in the New Economic System of Management in a Socialist Economy. In: Dunlop, J., Fedorenko, N. (eds.). (1967). *Planning and Markets: Modern trends in Various Economic Systems*. New York: McGraw-Hill, 217–228.
- Šik, O. (1972). *Czechoslovakia: The Bureaucratic Economy*. White Plains, N.Y.: International Arts and Sciences Press.
- Šik, O. (1974 [1972]). *La troisième voie. La théorie marxiste-léniniste et la société industrielle moderne*. Paris: Gallimard.
- Spulber, N. (1956). Economic thinking and its application and methodology in Eastern Europe outside of Soviet Russia. *American Economic Review*, 46 (2), 367–379.
- Spulber, N. (2011). *Organizational Alternatives in Soviet-Type Economies*. Cambridge University Press.
- Tosi, D., Vitello, V. (eds.). (1960). *Vecchia e nuova pianificazione economica in Polonia* (contributi di W. Bieda, C. Bobrowski, W. Brus, H. Cholaj, J. Jankowski, S. Jedrychowski,

M. Kalecki, S. Kurowski, O. Lange, E. Lipinski, J. Marczewski, M. Mieszankowski, B. Minc, J. Nowicki, J. Pajestka, M. Pohorile). Milano: Feltrineli Editore.

Tsagolov, N. (red.). (1959). *Zakon stoimosti i yego rol' pri sotsializme*. Moskva: Gosplanizdat. [Цаголов, Н. (ред.). (1959). *Закон стоимости и его роль при социализме*. Москва: Госпланиздат] (*in Russian*).

Venedikov, P., Andreev, M. (1949). *Rimsko pravo*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Венедиков, П., Андреев, М. (1949). *Римско право*. София: Наука и изкуство] (*in Bulgarian*).

Wilczynski, J. (1972). *Socialist Economic Development and Reforms*. London: Palgrave Macmillan.

Николай Неновски е доктор на икономическите науки, професор в Университета „Жул Верн“ (Франция), професор в Университета за национално и световно стопанство (София) и афилиран професор в НИУ ВШЭ (Москва). Член е на Управителния съвет на Българската народна банка. ORCID 0000-0002-9544-9024, nenovsky@gmail.com

Цветелина Маринова е доктор по икономика, доцент в Нов български университет, член на Института по икономическа история „Пол Байрок“ (Университет на Женева) и асоцииран изследовател в LEFMI (Университет „Жул Верн“, Франция). ORCID 0000-0002-2455-1515, tsvetelina.marinova@gmail.com

Nikolay Nenovsky, DSc, is a Professor of economics at the Jules Verne University, France, Professor at the University of National and World Economy, Sofia and Affiliated Professor at the SU HSE, Moscow. He is currently member of Bulgarian National Bank Governing Council. ORCID 0000-0002-9544-9024, nenovsky@gmail.com

Tsvetelina Marinova, PhD, is an Associate Professor at New Bulgarian University, a member of the Paul Bairoch Institute of Economic History (University of Geneva), and an Associate Researcher at LEFMI (Jules Verne University, France). ORCID 0000-0002-2455-1515, tsvetelina.marinova@gmail.com

GEORGI PETROV AND THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE MARKET SOCIALIST ECONOMY IN BULGARIA

Part Two: Economic Levers and Ownership

Abstract: This article examines the main themes and ideas behind the intellectual project of Georgi Petrov, which constitutes a coherent and well-argued justification of the need for a decentralized economy. Among the central topics discussed are the transition from directive planning to the use of economic levers, the establishment of a new basis for price formation, the granting of full autonomy to enterprises, and their integration into market mechanisms based on competition and profit incentives. The article also presents his views on forms of ownership and on the overall model of democratic socialism. His 1969 book *Commodity Relations and Price Formation under Socialism* stands out as one of the most significant Marxist theoretical arguments in support of the market economy model in Eastern Europe during that period.

Keywords: market socialism; economic reforms under socialism; Bulgaria; political economy of socialism; Georgi Petrov

JEL codes: B31; E30; N1; P2

Как да се цитира тази статия: How to cite this article:

Nenovsky, N., Marinova, Tsv. (2026). Georgi Petrov i teoretichnite osnovi na pazarnoto sotsialisticheskoto stopanstvo v Balgariya. Chast vtora: Ikonomicheski lostove i sobstvenost (Georgi Petrov and the Theoretical Foundations of the Market Socialist Economy in Bulgaria. Part Two: Economic Levers and Ownership). *Economic Thought Journal*, 71 (2), 189–217 (in Bulgarian). <https://doi.org/10.56497/etj2671201>